

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

---

---

# THE SASA LIBRARY FORUM

**YEAR IV**  
**VOLUME 4**

Accepted on December 22<sup>th</sup> 2015, at the 9<sup>th</sup> meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief  
academician  
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE  
2016

# ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

**ГОДИНА IV**

**БРОЈ 4**

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,  
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика  
*Наде Милошевић Ђорђевић* и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

**МИРО ВУКСАНОВИЋ**

БЕОГРАД

2016

Издаје  
*Српска академија наука и уметности*

Технички уредник  
*Мира Зебић*

Тираж 450 примерака

Припрема  
НМ либрис, Београд

Штампа  
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Мирко Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ  
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник  
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник  
Стасја Церовић



## САДРЖАЈ

|  |     |
|--|-----|
| <i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић</i> .....  | 11  |
| <i>Речник њојмова ликовних умејноста и архитектуре. Том 1, А–Ђ</i> .....   | 25  |
| <i>Како написати и објавити научно дело / Зоран В. Појовић</i> .....   | 35  |
| <i>Зборник радова Византолошкој институцији. Књ. 50, 1–2.<br/>Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић,<br/>Срђан Пиривајрић</i> .....  | 53  |
| <i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сиремић</i> .....  | 61  |
| <i>Зборник радова и сажетика / 4. Конгрес Удружења за атеросклерозу<br/>Србије са интернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар<br/>2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i> ..... | 73  |
| <i>Српски језик на Косову и Метохији данас : (социолингвистички<br/>и лингвокултуролошки аспекти) / Миџра Рељић</i> .....  | 81  |
| <i>Зборник Институцији за српски језик САНУ. [Књ.] 2,<br/>Српски језик и актуелна питања језичке политике / главни<br/>уредник Срејко Танасић</i> .....  | 81  |
| <i>Петар С. Јовановић : истраживач у<br/>географији – прелазац у друштво</i> .....   | 103 |
| <i>Генетички модификовани организми : чињенице и изазови :<br/>зборник радова са научној скупи одржаној 22–23. октобра<br/>2013. године / уредник Марко Анђелковић</i> .....                           | 111 |

|   |     |
|---|-----|
| <i>Дан Библиоџеке САНУ њосвећен научнику, државнику<br/>и ѡредседнику Срѡске краљевске академије Сѡјојану<br/>Новаковићу (1842–1915–2015).....</i>  | 123 |
| <i>Italy's Balkan Strategies (19<sup>th</sup>–20<sup>th</sup> Century) / edited by Vojislav<br/>G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković .....</i>                                    | 141 |
| <i>Црквена ѡолиѡиѡика Византије од краја иконоборства<br/>до смрти цара Василија I / Предраѡ Комаѡина ;<br/>уредник Љубомир Максимовић .....</i>  | 141 |
| <i>Тоѡноимија Бањске хрисовуље : ка осмишљењу стѡросрѡској<br/>ѡѡнономасѡичкој речника и бољем ѡзнавању<br/>ѡѡиѡесловенских именованих образаца / Александар Лома.....</i>                    | 153 |
| <i>MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у часѡи двестѡѡе<br/>ѡдишњице рођења Франца Миклошича / уредници<br/>Јасмина Грковић-Мејѡор, Александар Лома.....</i>                               | 153 |
| <i>Моѡуће стѡраѡеѡије развоја Србије /<br/>уредник Часлав Оѡић .....</i>  | 169 |
| <i>Речник срѡскохрваѡској књижевној и народној језика. Књ. 19,<br/>Оѡаѡи – ѡеѡѡласник / [ѡредседник Уређивачкој одбора<br/>Сѡјана Рисѡић ; уредници Даринка Горѡан Премк ... и др.] .....</i> | 181 |
| <i>Срби и Први свеѡски раѡи 1914–1918 : зборник рагова са<br/>међународној научној скуѡа одржанѡј 13–15. јуна 2014. /<br/>уредник Драѡљуб Р. Живојиновић.....</i>                             | 193 |
| <i>Законик цара Сѡефана Душана. Књ. 4, ѡѡм 1–2 / уредници<br/>Косѡа Чавошки, Ђорђе Бубало .....</i>   | 205 |
| <i>Документи о сѡљној ѡолиѡиѡи Краљевине Србије 1903–1914.<br/>Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Рагован Самарѡић,<br/>Василије Ђ. Кресѡић .....</i>                              | 221 |
| <i>Између завичаја и ѡуђине : сусрети различѡиѡих кулѡура<br/>у срѡској књижевности / Свеѡзар Кољевић. – Нови Саг :<br/>Академска књиѡа : Оѡранак САНУ у Новом Сагу, 2015 .....</i>           | 237 |
| <i>Сѡѡ десетѡ ѡодина Срѡској дијалекѡолошкој зборника .....</i>   | 245 |



|   |     |
|---|-----|
| <i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живої и дело : зборник радова<br/>с научної скуїа поводом 200 година од рођења / уређивачки<br/>одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димитријевић,<br/>Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић .....</i> | 261 |
| <i>Ваїикан и Први свеїски рай : 1914–1918.<br/>Књ. 1–3 / Драїољуб Р. Живојиновић .....</i>  | 277 |
| <i>Линївистичка славистика : студије и чланци / Предраї Пиїер .....</i>   | 289 |
| <i>Срїски у крућу словенских језика : граматичка и лексичка<br/>поређења / Предраї Пиїер .....</i>  | 289 |
| <i>Именик аутора, уредника и говорника .....</i>  | 303 |



**Дан Библиотеке САНУ** посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу (1842–1915–2015)

**Поздравна реч:** академик Владимир С. Костић, председник САНУ

**Говорили:** дописни члан Миро Вуксановић, управник БСАНУ

дописни члан Михаило Војводић

дописни члан Љубодраг Димић

У Београду, уторак 5. мај 2015. у 13 часова

ВЛАДИМИР С. КОСТИЋ

## ПОЗДРАВНА РЕЧ

Поштовани господине Вуксановићу, поштовани радници Библиотеке, драги академици, даме и господо, позван да будем један од говорника на Дану Библиотеке Српске академије наука и уметности који је посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу, помало посрамљен чињеницом да ме само функција квалификује да говорим пре правих зналаца, усудићу се да пред вама изговорим неколико речи о библиотеци данас, библиотеци као генеричком појму.

Верујем да је идеја библиотеке зачета оног тренутка када су наши далеки преци прескочили амбис између архаичне принуђености да памте и друге стране простора, у коме су, везујући чворове, остављајући зарезе на глини или камену, трагове на животињским кожама и свему што ће претходити материјалу застрашујуће и истовремено изазовне празнине – папиру. Тиме су они, а преко њих и ми, постали способни да записима растерете памћење или да га само одлажу у просторима библиотека, ма шта то тада значило и

ма како то онда изгледало. Верујем да је следећи кључни искорак формирање јавних библиотека, тих чеда просвећености, и усуђујем се да неуко генерализујем – једне од алатки модерности у Хабермасовом смислу те речи. Међутим, убрзање цивилизације изнедрило је неочекиване расплете у којима се библиотека, попут Буридановог магарца, помало стереотипно смешта између две, од претераног коришћења офуцане парадигме: старије, александријске библиотеке – то је, даме и господо, тип оних библиотека које горе и са којима нестају читави светови, попут библиотеке неколико стотина метара удаљене од ове зграде, и млађег, Борхесовог конструкта, мада и он тај текст пише 1941. године – вавилонске библиотеке, на трагу тврдње Булгакова да рукописи не горе. Друштвене, технолошке и економске промене релативизирале су библиотеке као оруђе разума, смисла и методолошке строгаће, па и крутости, ако хоћете, у круцијалним антрополошким питањима и као контрапункт намећу Борхесову библиотеку-лабиринт. Вучковић дефинише појам александријске библиотеке као, цитирам: „Искуство и метафора универзалистичких претензија науке и сазнања, симбол свеобухватности организације, реда и смисла и, као таква, претеча, узор и извор просветитељства, хуманизма и модерности“. Иако је преживела три уништавања, питање је да ли ће и како идеја александријске библиотеке преживети спиралу цивилизацијског убрзања. Вавилонска библиотека, коју неки називају универзумом, безгранична је – све што се може рећи на било ком језику, одштампано на овим странама, све, цитирам: „У најситније детаље описана историја будућности, аутобиографија Арханђела, веродостојни каталози ове библиотеке, хиљаде и хиљаде погрешних каталога, истинита прича о смрти сваког човека, преводи свих књига на свим језицима“. Генерација за генерацијом библиотекара лута овом библиотеком у покушају да пронађе књигу. Поред тога, пошто су, по дефиницији, ту све могуће књиге или итерације свих могућих књига, такође има и књига лажи и нетачности. На сваки примерак кодекса библиотеке постојаће много примерака лажних, контракодекса, у којима ће се тврдити да су неке лажне књиге истините и неке истините књиге лажне. Круцијално је, међутим, сазнање да ће се неупоредиво више времена провести у тражењу књиге, ако је коначно уопште и нађемо, него што нам је потребно да је сами промислимо и напишемо. Међутим, док сам Борхес 1941. године у својој Вавилонској библиотеци претпоставља, деистички, постојање неке врсте врховног библиотекара, који зна где се налази књига свих књига, а тиме и водич кроз лабиринт тајних порука, наша ситуација је знатно безнадежнија. Данас ученици основних школа, на својим мобилним апаратима, користим израз апарати, не употребљавам други израз у средини у којој памтим да су моји сетни сељаци, хтео бих да верујем, у шали, кутију шибица називали машином, притиском на дугмиће долазили у посед бројних, најчешће непотребних информација. Или, како Незбит наводи, утопљени у информацијама остају гладни знања. Површност олаке доступности, изједначености дискурса,

лажне емоционалности, релативизираних временских и просторних дистанци, убеђивани да је скуп података значајнији од става и одлуке, равнодушни према страдањима других са заравњеном линијом емоционалности, изостанак емоције надокнађујемо супституцијама стандардизоване осећајности, па и кључног ероса, да се разумемо, у комерцијалним риалити-представама и сликама туђих суза, без битних сазнања шта је у њиховој позадини. Попут спикера који је, недавно, од уцвеленог родитеља покушао да измами сузе потпуно неадекватним питањима, да би нам обезбедио инстант катарзу и комерцијализовано убеђење да смо на крају крајева и ми добри људи. Тај простор, са свим несумњивим предностима, неосетно прераста у механизам бруталне унификације и потчињавања на путу ка срећној будућности. Можда ће се деца унакажена напалмом већ на следећој адреси информационих простора којима пловимо пресвући и непосредно потом бити део неке распеване Божићне приредбе.

Једном речју, у овој цивилизацији нема разлога за бригу. Коначно, препуштени пријатној температури воде у океану информација, равнодушно пливамо у потрази за слатким бизарностима, губимо потребу и способност за сумњу. А шта је, упркос свему, цивилизација без скепсе? Бојим се само предворје новог тоталитаризма, који ће јефтином забавом поткупљени лумпенпролетаријат преостале културе касно приметити. Од те распамећености не рехабилитујем ни писца ових редова. Живимо у времену у коме одбијање повиновања и грађење сопственог става, а посебно идеје јавног деловања, израста у привилегију јуродивих, за које потом верујемо да су прегажени неразумевањем времена, чијим гаџетима знамо да управљамо, али их заправо ни сами не разумемо. Убеђени да се ради о мисаоном плурализму, не примећујемо да смо само субјекти нове стандардизације и нових строгих правила и све суровијих казни, оспорене креативности и оспорене потребе за безусловљеним јавним деловањем. Када сам толико тога чујеш у току дана, твоје ћутање постаје злато. Направићу дигресију са новелом Штефана Цвајга, који је 1929. године описивао малог Јеврејина из Галиције Мендела, генија памћења, цитирам: „За свако дело, било да је издато јуче или пре две стотине година, могао је без оклевања да наведе име аутора, место издавања, цену нове или половне књиге“. Али, како у Бечким дневницима запажа Жак Леридер, једино што он поседује је каталог у глави, он нема ништа да каже о садржини књиге чија библиографска обележја тако савршено познаје. Он је исписао хиљаде и хиљаде картончића, али никада није написао, у правом смислу те речи – ништа. Узгред, у тој тужној новели, као антиципацију нечега што се тадашњој европској култури догодило, Мендела хапси аустријска полиција за време Првог светског рата, о којем скоро ништа није знао јер није читао новине, и овај галицијски апатрид, затворен у аустријском концентрационом логору за руске цивиле, умире од дизентерије обузет лудилом.

Постављам наивно и лаичко питање: може ли постојати јавно деловање без јавних библиотека, које полако сврставамо у археолошке споменике заборављене модерности?

Управо данас треба да говоримо о Стојану Новаковићу, научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије, дакле, јавном делатнику пар екселанс. Можда је и моје присуство на месту на коме је он некада био тужни знак времена и цивилизације у којој тренутно живимо. У овом галиматијасу, питање је како изабрати прави пут деловања па и преживљавања јавних библиотека, коначно, и Библиотеке САНУ. Чини ми се да њеним посленицима нису потребни моји беспослени савети или, да ублажим, савети случајног пролазника. Свесно или интуитивно, они су пошли правцима које бих описао кроз две, наизглед некомпатибилне слике: прва коју памтим, са скорашњег обиласка Библиотеке, јесу неки млади људи са сивим подочњацима, али очуваном ватром у очима, који су седели за столовима окружени гомилама књига, које вероватно само ту могу да нађу, љути на улезе који им ремете мир наметљивим шетањем њиховим простором, јер, коначно, и јесте њихов.

Посебан ниво смисла библиотеке добије се оног тренутка када је њени корисници доживљавају као своју, само своју, приватну, и развијају чудну љубомору када их други користе. Наравно, до оног тренутка док не почну књиге да носе кући и да их не враћају.

Друга слика је, заправо, калеидоскоп слика са наших редовних трибина, које указују да су и претходни и садашњи директор Библиотеке, те њени посленици, уклопили Библиотеку у концепт библиотека као, цитирам поново: „Центара информације и културе, као места која су медијатори за размену идеја и за неговање дијалога и толеранције, као радионице осмишљених колективних акција“. Мада нама који памтимо и старија времена ово колективна акција делује мало злокобно. И ту је, чини ми се, кључ дилеме. Једно, како га славодобитно називамо, постидеолошко и постисторијско време, заправо пати од изостанка праве комуникације, правог дијалога у најбољој античкој традицији, понављам, дијалог забринутих и мислећих. Један руски народњак је својевремено тврдио да су за сваку револуцију у једном тренутку неопходне старе конзервативне бирократе да би је сачувале од ње саме. Тако и Вестхем констатује да је и за најразвијеније земље данас, просвећеност неопходнија од убрзавања информатичке револуције, која ионако тече, и, да будем баналан, која ће, такође, појести своју децу.

У институцији чији дан данас славимо, налазимо, чини ми се, претпоставке те клице просвећености, упоредо са уведеним новотаријама, кад кажемо новотарије није пејоративно, мада тако звучи, које наизглед противурече. Чини ми се да је и даље ових 1.300.000 наслова, упркос неповољним условима, у добрим и сигурним рукама. Честитајући њеним посленицима овај дан, вас,

даме и господо, поново молим да будете опрезни и тихи при уласку у читалонице Библиотеке. Тамо, наиме, још увек седе и раде, задубљени у књиге, неки озбиљни и помало љути млади људи, који се, хоћу да верујем, спремају за дијалог. Више се од Библиотеке и не сме тражити. Честитам вам Дан Библиотеке.

МИРО ВУКСАНОВИЋ

### ДАН БИБЛИОТЕКЕ САНУ, У ЧАСТ СТОЈАНУ НОВАКОВИЋУ

Захваљујем академику Владимиру Костићу, председнику САНУ, који се на почетку, као што ред налаже, обратио данашњем скупу.

Дан Библиотеке САНУ, која је заснована у мају 1842, ове године посвећујемо научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу. То чинимо с познатим разлозима, јер готово да нема области културног и друштвеног живота у Србији, у последњим десетлећима деветнаестог и на почетку наредног века, да се у њима својим прегнућем није истакао Стојан Новаковић. То чинимо и с поводом, јер се заокружује сто година од Новаковићеве смрти на дужности председника наше Академије.

Познато је да прву српску библиографију имамо у рукопису Лукијана Мушицког. Рукопис је у Академијином Архиву. Прву текућу библиографију објављивао је Јован Суботић у Летопису Матице српске. Али, прву ретроспективну библиографију српских књига урадио је и штампао Стојан Новаковић. Уз све остало и то га везује за делатност Библиотеке САНУ која се развијала и под његовом пажњом.

У овом часу, неопходно је да сажмемо неколико чињеница које саопштавају да је Библиотека САНУ место где се негују и укрштају традиција и савременост, баштина и модерно, и то на природно ненаметљив начин, у свакодневној служби књизи, науци и уметности. Као искључиво научна библиотека, таква највећа у Србији и по броју од милион и по публикација и по броју језика у њима, пре четири године је законски одређена за једног од носилаца библиотечно-информационог система у Републици. Чува четрдесетак јединствених легата. Међу њима су најпознатији лични примерци књига Вука Караџића, с његовим белешкама, библиотека Милутина Миланковића, с његовим предметима. Има десетине хиљада наслова страних часописа, који сада излазе, у бази КОБСОН, у електронском облику. Размењује књиге, часописе и научне зборнике које издају Академија и њени институти са неколико стотина сродних установа у свету. После приступа у јединствени систем Виртуелне библиотеке Србије, пре три године, данас има безмало тридесет хиљада записа у COBISS-у, а с ранијим електронским каталогом нуди милионе

информација својим члановима којих је нешто мање од три хиљаде. Израђује библиографије и чува документацију о ранијим и садашњим академицима. Сваког другог уторка, осим летњих месеци, на својој Трибини приказује нове књиге академика, нова издања Академије, њених института и научних центара. Покренут је годишњак (изашле су три књиге), који доноси текстове изговорене на Трибини. Тамо ће се читати и беседе са данашњег скупа. Библиотека, као и два архива, београдски и карловачки, и две галерије, ликовна и научно-техничка, делује као јединица Академије, али њене пројекте, набавку опреме и куповину нових књига већ три године заредом подржава Министарство културе, а поклоне прима редовно и са захвалношћу. Нема сумње да би Стојан Новаковић био задовољан када би могао чути овакав извештај, јер је сваку своју даровитост, а имао их је као мало који Србин, уложио у напредовање и оснивање националних установа, у науку, културу и државност своје земље. Знао је да се невоље у свечаним приликама не помињу.

На нашој Трибини раније смо приказали књигу из Кола Српске књижевне задруге чији је оснивач и председник био Стојан Новаковић. Данас ћемо приказати књигу коју је објавио београдски издавач „Филип Вишњић“. Обе су о Стојану Новаковићу. Обе је написао историчар и дописни члан САНУ Михаило Војводић, који темељно, по деоницама, изучава делатност Стојана Новаковића. Логично је што смо замолили професора Војводића да буде беседник на данашњој свечаности, а о његовој новој књизи говориће дописни члан САНУ Љубодраг Димић.

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

## БЕСЕДА О СТОЈАНУ НОВАКОВИЋУ

Стојан Новаковић је био један од највиђенијих представника српских учених кругова друге половине 19. века који је својим научничким даром, политичком и државничком мудрошћу и дипломатском предузимљивошћу био један од најбољих представника духовног и политичког живота ондашње Србије. Изникао је из генерације српске омладине која је, 60-их година 19. века задојена романтизмом, показала да ће се борити за истицање највиших духовних вредности и да ће, надахнута прошлошћу, рано ући у политику да би ослобођење српског народа започето Првим устанком довела до краја. Као научник, био је творац филолошких и историографских студија непролазних вредности. Као политичар, један од оснивача и предводника конзервативне тзв. Напредне странке, био је личност највишег личног интегритета који своју партијску припадност никада није стављао изнад лојалног обављања службе. Више пута министар просвете био је творац нових школских закона и



иницијатор просветних реформи којима је задобио незаобилазне заслуге у отварању основних и средњих школа највиших образовних могућности у Србији. Био је исто тако и државник који је, на пример, 1895/6. године, као председник владе, многе изненадио чврстином у спровођењу програма земље, а у спољној политици истакао се окретањем од Аустроугарске и усмеравањем ка Русији и западним државама, док је као председник концентрационе владе 1909. године мудрим држањем часно извео Србију из међународне кризе прузроковане анексијом Босне и Херцеговине. Као дипломатски представник Србије у Цариграду, Паризу и Петрограду, отприлике 14 година, био је један од најагилнијих заступника општих српских интереса. Тада је енергичним држањем пре свега бранио права Срба у неослобођеним крајевима и чврсто везао за Србију њихове најбоље представнике из Старе Србије, дела Македоније и Босне и Херцеговине. Био је и уважавани делегат Србије на међународним конференцијама. Одликовао се и упорношћу ватреног борца на дужности изабраног посланика у више сазива Народне скупштине. Уза све то био је и члан Српског ученог друштва, потом Српске краљевске академије, напokon и њен председник, члан више иностраних академија наука и филолошких друштава, активни или почасни члан разних удружења, редакција часописа и председник Српске књижевне задруге од њеног оснивања. Извесно време био је и професор на Великој школи, управник Музеја и Народне библиотеке.

Новаковић је створио богато научно дело. Приметно је да је са једнаким занимањем ушао у све наше националне дисциплине са жељом да из њих што више сазна и да предочи јавности резултате својих истраживања. Узима се да је урадио око 400 библиографских јединица али их свакако има више јер све нису потписане, извесне је обележавао псеудонимом, а неке је остављао и без тога тако да се његово ауторство може једино утврдити стручним анализом садржине. Скоро да није било значајне теме из филологије, књижевности, историографије а да јој Новаковић није прилазио критички и увек са искреном радозналошћу да је што верније растумачи. Често су и најситнији детаљи били предмет његовог интересовања. Био је у прилици да по више пута испитује неке од својих научних резултата и није се устручавао да их допуњује или коригује.

Први Новаковићеви научни радови били су из језика и књижевности и они су га представили као најталентованијег ученика великог филолога Ђуре Даничића на Лицеју почетком 60-их година и били су публиковани у листовима *Видовдан* и *Вила*. Били су то запажени састави о језику, књижевним делима и поезији. То је, међутим, била само припрема да Новаковић као двадесетпетогодишњак напише 1867. године *Историју српске књижевности*, а две године касније објави и *Српску библиографију* у којој је дао попис свих књига од 1741. до 1867. године. Ређали су се потом и други његови радови

из језика и књижевности, што је говорило о трајној љубави коју је осећао према тој научној области. Слободно се може рећи да је Новаковић уз свог великог учитеља допринео и сам коначној победи Вуковог језика и правописа. Притом је исказао и пуно признање значајној улози и других, на пример, Доситеја, Мушицког, Симе Милутиновића због њиховог огромног доприноса стварању српског језика на основама народног језика и победи народног правца у књижевности.

Проучавање прошлости – дакле историографија – било је за Новаковића као научника исто тако трајна преокупација и увек је налазио времена да се и томе посвети. Сведоче о томе, на пример, бројне расправе и студије из разних области историје, на пример средњег века, историјске географије, топографије, црквене историје. Занимао се и за поменике српских владара, српске манастире, законске споменике српских држава и др. Посебно га је привлачио распад српске средњовековне државе па је хтео да га темељније објасни. Често је у својим оглашавањима и о савременим збивањима указивао на то да је српска неслога управо у средњем веку показала неизмерне трагичне последице пораза пред турским освајачима у 14. и 15. веку али је подсећао да се из њих родио косовски мит који је помогао да српски народ очува снагу и веру у будућност. Новаковић је, међутим, највише труда, времена и љубави уложио у истраживање Првог српског устанка, дакле у испитивање васкрсавања нове српске државе. Анализирајући ту проблематику настојао је да изрекне и општи суд о ономе што се збивало иза војничких линија. Најбоље је то исказао делом *Васкрс државе српске* које је оцењено као једно од најзначајнијих радова српске историографије. У њему је, користећи се руском архивском грађом и литературом до које је дошао док је био посланик у Петрограду, велику пажњу посветио дипломатској страни устанка, пре свега спољним утицајима, а, разуме се, и неслози устаничког вођства око изграђивања принципа власти. По речима угледног историчара Станоја Станојевића, Новаковић је изнео све перипетије кроз које је пролазило стварање слободне српске државе, и споља и изнутра. Та књига је заправо пандан његовој студији о Србима и Турцима у 14. и 15. веку. Тамо је приказао доба умирања, а овде доба васкрса. У појединим расправама, новинским чланцима, интервјуима Новаковић је покренуо и многа друга питања из прошлости. Бавио се и савременим приликама, унутрашњим односима у Србији, износио утиске о политици сила, стању на Балкану, односима међу балканским народима. Размишљао је и о сутрашњици и о томе шта доноси 20. век. Чини се да је на његов дух делимично утицало једно скоро опште расположење у Србији крајем 19. века. Преовлађивале су тада суморне оцене и забринутост због пута земље у неизвесност, страха од промена које су се догодиле крајем тога века у свету и опасности које су, како се чинило, од споља претиле балканском простору. Неки појединци у Србији су били искрено разочарани

због тога што је, како су говорили, српски народ на почетку 19. века био по свему први на Балкану, а крајем тог века се изгубио у унутрашњим трвењима и несналажењима.

Научни рад био је само једно од трајних Новаковићевих опредељења. Педесет година он је био нераскидиво везан и за политику, државне послове и дипломатију. Био је у великој предности над савременицима у томе што је огромно знање које је сакупио проучавајући прошлост балканског простора зналачки користио у свом политичком раду, док је истовремено велико искуство које је стицао у пракси умео да употреби у тумачењима и ранијих и савремених кретања. Било је то прожимање које је свакој Новаковићевој речи давало највећу тежину. Као омладинац учествовао је у оснивању патриотске организације Уједињена омладина српска чији је главни задатак било буђење националне свести код српског народа. Потом се непосредно укључио у рад на националним питањима поставши им трајно и искрено привржен. Почетком 1870. године му је, на пример, нашавши се на месту библиотекара односно руководиоца Народне библиотеке, била привлачна идеја да би фондове библиотека у појединим европским центрима требало снабдети српским научним издањима. Лично је тада саставио списак књига значајних за разумевање српске националне проблематике које је требало упутити „академској читаоници“ у Прагу. „Тиме ћемо сродној браћи много олакшати разумевање нашега језика и нашега стања“, написао је Новаковић. Ушао је тада у Одбор за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини, и веома активно учествовао у његовом раду залажући се за отварање школа, слање учитеља и уопште унапређење просвете на том подручју. Било је то за њега значајно искуство које ће му потом као министру просвете, најпре у либералној влади Јована Ристића, а затим конзервативним владама Аћима Чумића и Данила Стефановића и напредњачкој влади Милана Пироћанца, омогућити да заграничном културно-просветном раду да велики лични допринос.

Одлуке Берлинског конгреса 1878. године којима је завршена Велика источна криза, обележена ослободилачким ратовима српске и руске војске против Турске на Балкану, без обзира на то што су садржале признање независности Србије, представљале су велико разочарање за Новаковића, као уосталом и за српску јавност и многе српске политичаре. Погодила их је воља великих сила да Аустроугарска окупира Босну и Херцеговину. Србија је после тога Тајном конвенцијом закљученом са Аустроугарском била потпуно ограђена од Босне и Херцеговине, које су биле већином насељене Србима. То је значило да ће она своје ослободилачке планове према заграничним Србима усмерити убудуће ка Старој Србији и Македонији, дакле, преосталом делу европске Турске. Новаковић, који је тада међу владајућим напредњацима имао кључну улогу у прављењу таквих планова, био је најпозванија личност да руководи у спровођењу национално-политичких задатака који су

из њих произишавали. Радило се о приступајућој акцији која је требало да представља основни и најважнији правац српске спољне политике. Није било ни једног човека у Србији који је више од њега знао о пословима који су предстојали. Још као ранији министар просвете поставио је темељ просветно-политичке односно националне пропаганде у Турској када је тихо и стрпљиво први кренуо да плете мрежу различитих радњи којима је требало организовати тамошњи српски народ и чврсто га повезати са матицом. Новаковић ништа није хтео да ради илегално. Сматрао је да би требало искључиво користити легална средства односно да терет понесу школа и црква. Најбољу прилику да настави да ради на томе добио је 1886. године када је постављен на место посланика у Цариграду, чиме је отпочела његова вишегодишња дипломатска каријера и трајно везивање за спољну политику Србије.

У Цариграду је кренула и велика Новаковићева борба за националне циљеве Србије односно непосредна брига за судбину неослобођеног дела српског народа. Показало се да је он био најспремнија личност да изнесе бреме задатака као што су успостављање првих српских конзула у Старој Србији и Македонији, отварање српских школа, слање српских учитеља и уџбеника, добијање владичанских места, оснивање српских листова. Било би то и најјаче оружје за одржање српских народних интереса пред пропагандом суседних балканских ривала, затим за очување чврстине тамошњих Срба изложеним свакодневним арбанашким насиљима, и, напokon, за јачање отпора турским властима упркос њиховој бризи да по сваку цену очувају постојећи поредак и – по Новаковићевом разумевању – њиховим плановима за стварање муслиманског обруча око Србије. Такву активност Новаковић је продужио и као председник владе 1895–1896. године, затим опет као посланик у Цариграду, а потом и у Паризу и Петрограду. Пензионисавши се 1905. године истакао се у наредној деценији као један од најбескомпромиснијих заступника идеје о неопходности борбе за ослобођење српског народа и решавање источног питања, што је потврђивао својим иступањима у Народној скупштини и јавности Србије. У време анексионе кризе високо је дигао свој глас против прокламованог аустроугарског поробљавања Срба у Босни и Херцеговини, да би затим као делегат Србије на међународној конференцији у Лондону после великих победа у балканском рату против Турске, срчаним држањем допринео да се границе новостворене албанске државе не повуку исувише на штету српског народа. А када је у јулу 1914. године Аустроугарска објавила рат Србији, њему је било јасније него другима да се ради о историјском обрачуну као једином преосталом путу за решавање целине српског питања.

Српско питање, дакле питање ослобођења и уједињења српског народа, као што се могло утврдити из дотадашњег целокупног Новаковићевог рада, представљало је суштински део његовог укупног занимања како у науци

тако и у политици. Решавање тог питања, као што смо рекли, нашло се 1914. године на историјској прекретници, али чији исход Новаковић није дочекао будући да је у фебруару 1915. године преминуо. Још од својих младалачких дана дубоко загледан у прошлост српског народа као и у савремено му доба, Новаковић је, пре свега, био окренут српском питању. У својим научним забелешкама као и у целокупном политичком и дипломатском раду хтео је да објасни и да по сваку цену да што потпунији одговор на изазове који су предстојали српском народу. Његови погледи на то имали су свој развојни пут, али се суштински дуго нису мењали. Новаковић је на српско питање гледао прагматично, имајући у виду и шире међународне прилике и унутрашња дешавања на Балкану. Но без обзира на сложеност услова, увек или бар увек на уму су му били ненасилна борба за окупљање српског народа и неопходност да се она води мудро и вешто уз подршку дипломатије и повезивањем са суседима. Говорио је да добар споразум вреди више него најсрећнији мир, али није искључивао ни војнички пут решавања српског питања због чега је, на пример, имао пуно оправдања за избијање балканског рата.

Имајући у виду то опредељење, подвукли бисмо чињеницу да је Новаковић још као млади интелектуалац 60-их година 19. века исказивао веру у миран пут уздизања и окупљања српског народа. Тих уверења се држао и наредних деценија. Систематски изложене их је међутим формулисао 1890. године у сјајној расправи *Грчке мисли о еџноџрафији Балканској џолуосџрва* у склопу разматрања о проблему националног ослобођења и уједињења на Балкану. Решење српског питања Новаковић је посматрао кроз искуства из европске историје када су се у Европи стварале државне и националне целине. Најбољи пример за то били су му италијанско и немачко уједињење, када је народ уједињен најпре књижевношћу, а сџм чин политичког уједињења спроведен је потом без ичије помоћи. Ако би од тога нешто требало да научи српски народ, то би се, према Новаковићу, односило на чињеницу да образовање код народа и његово ослобођење, односно просветни рад и политика, иду заједно. При томе, како је говорио, просвета утире пут политици, а исто тако повезује оно што би политиком претходно било задобијено. Неколико година доцније Новаковић је изнео свој идеал потпуног решења српског питања и то у интервјуу који је дао листу Фигаро, у коме је изнео структуру будуће државе. Према његовим речима Србија мора тежити ка томе да здружи своје делове од којих је раније била сачињена. Тако уједињена Србија била би састављена од Србије, Црне Горе, Старе Србије, Босне и Херцеговине и Далмације.

Новаковић је, дакле, одбацивао револуционарни метод у решавању српског питања, одредивши се за миран пут, употребу легалних средстава, заправо за метод еволуције. С тим у вези био је убеђен у став да је Србија својим унутрашњим уставним преуређењем могла још више утицати на све оне неослобођене сународнике који су у њој гледали своју будућност. Штавише,

и Турску, ка којој су били усмерени главни српски задаци, видео је као земљу коју треба уредити по европским мерилима и реформисати је. У вези с тим повољно је примио промене које су настале у Србији почетком 20. века. Доласком нове династије, увођењем демократског устава, приближавањем земље западним државама и размахом стваралаштва, Србија би, како је веровао, тада била привлачно средиште за преузимање улоге Пијемонта. Новаковић је зато био један од најгласнијих који су отворено устали да се у Србији онемогући власт једног ауторитета, захтевајући да земља буде уређена као правна држава у којој ће владати – како се изразио – „општа равнотежа врховне власти“ и у којој ће постојати хармонија међу институцијама. Залагао се, дакле, за успостављање власти закона тј. за поделу законодавне и извршне власти и независност судства. Новаковић је био конзервативац али више у смислу строгог поштовања реда и законитости. Није био противник демократије, али је није прихватао ни као доминацију већине над мањином. Мислио је, међутим, да би се мањина могла заштитити дводомним скупштинским системом. Такве погледе најбоље је посведочио једно од његових најзначајнијих дела о савременом добу *Двадесет година уставне историје у Србији 1883–1903*, написано на основу сећања и личних забележака, у коме је изнео да је уставна борба у Србији представљала главно питање унутрашње политике. Потврдио их је исто тако и у студији коју је у виду предговора написао 1907. године за дело Живојина Перића *Политичке ситуације*, објављено 1908. године. Његов став у значајној мери подударао се са поруком Јована Цвијића 1907. године да би Србија, ако жели да око себе окупи цео српски народ, морала да зрачи демократијом, а то значи да би уједињење српског народа било и дубоко унутрашње питање Србије.

Српско питање је, међутим, Новаковић темељно размотрио, штавише и заокружено формулисао у годинама анексионе кризе 1908/9. године, у време великог шока који је српски народ доживео једностраним припајањем Босне и Херцеговине Хабзбуршкој монархији. Анексија Босне и Херцеговине је по њему била толико опасан чин за Србе у целини да му се чинило да је настала потреба да се пред Европу изнесе цело српско питање како би се пред свима обзнанило шта српски народ хоће. То би био програм за будућност. На нама је, рекао је Стојан Новаковић пред посланицима Народне скупштине у јануару 1909. године, да поставимо српско питање остављајући по страни свако уздржавање. Народ мора да има програм – и да са њим иде у будућност.

Суштину онога што је Стојан Новаковић подразумевао под тим да се Европи предочи српско питање чинило је то да се за делове српског народа изван Србије затражи задовољење њихових потреба за економским, политичким и културним развојем укључујући и признање аутономије. Новаковић је то учинио у више својих текстова, чланака, изјава, од којих је извесне публиковао 1910. године у књизи *Најновија балканска криза и српско питање*. Основна мисао коју је заступао наслањала се на идеје које је изразио још де-

ведесетих година 19. века, а то значи да се тако нешто мора заступати без обзира на политичке препреке или државне границе постављене између појединих скупина. Учинило би се то уз помоћ науке, културе, уметности, књижевности, дакле, духом, језиком, јачањем народне свести, културним и просветним радом. Користила би се, дакле, мирна средства којима чак ни државна власт не би могла правити сметње. „Ова битка је тежа него она оружјем, али у њој нема пораза, победа у њој не изостаје, и кад једном дође – она је вечита“, тврдио је Новаковић, упозоравајући да се за то треба спремати још од малих ногу у кући, на улици. Није, међутим, искључивао ни оружани пут, али је мислио да је овај пут помоћу књиге дужег трајања, јачи и сигурнији. Можда је ипак нешто изменио став после војничког успеха Србије у Првом балканском рату и након сјајних победа српске војске 1914. године над аустроугарском силом, оценивши тада да се у рату за кратко време одигравају већи преокрети него у миру за један дужи период.

Верујући да ће једнога дана бити задовољена историјска права српског народа, без обзира да ли ће се то постићи мирним путем или оружјем, Стојан Новаковић ни као научник ни као политичар није скривао жељу да будућност тог народа буде сасвим усклађена са општим токовима европског развоја. Чврсто уверен да би прошлост требало да буде поука за будућност, он је до краја живота остао приврженик идеје о томе да српски народ треба да следи узор развијених европских народа, па и онда када српско питање буде решено. „Морамо гледати прошлост само да учимо погрешке и примере које треба избегавати. Морамо следовати новој светлости коју нам отварају нови векови и примери великих народа и цивилизација. Једино у том правцу је наше будуће спасење“, написао је Стојан Новаковић 1913. године у једној од својих последњих расправа.

Слично становиште изнео је и у расправи „Problème Yougoslave“ коју је написао у фебруару 1915. године, само неколико дана пре него што је преминуо. Није доживео да је види публиковану. Ипак, заслугом његовог сина Милете, она се исте године нашла на страницама париског часописа *Revue de Paris*. У њој је, међутим, српско питање сместио у југословенске оквире с обзиром на његову увереност у потребу југословенске узајамности која је последњих година, дакле од анексионе кризе, и уз јачање осећања све веће угрожености Срба и Србије од Аустро-Угарске, била код њега видљиво присутна.

ЉУБОДРАГ ДИМИЋ

## О КЊИЗИ МИХАИЛА ВОЈВОДИЋА

Настојање историчара да што свестраније буде сагледана громадна личност Стојана Новаковића, једног од најпоштованијих и најутицајнијих српских

историчара, политичара, дипломата, националних радника, значајан је стручни подухват. Тим важнији, јер сазнања о поукама историје које је Новаковић попут путоказа побијао зарад генерација које долазе, са намером да не залутају у увек тешким временима на Балкану и данас, један век после његове смрти, нису изгубиле на актуелности и ваља их изнова преиспитати. У питању је богато политичко искуство, знање, мудрост које је Стојан Новаковић уносио у политички и јавни живот Србије. Будући да је његов вишедеценијски ангажман у политици најдиректније био „уграђен“ у процес осамостаљивања и модернизовања српске државе, успели покушај проф. др Михаила Војводића да одмери улогу истакнутог појединца у бурним деценијама друге половине 19. и првим годинама 20. века представља и својеврсну историју политичких прилика у којима је нараштај коме је и Стојан Новаковић припадао, политички и интелектуално деловао.

Књига *Само својим љућем. Стојан Новаковић у скућићинском и јавном живоћу Србије 1905–1915* придружује се научном делу академика Михаила Војводића које чини 16 књига, више томова приређене архивске грађе и неколико стотина научних и стручних радова. Она још једном потврђује да је проф. Војводић, уза све остало, историчар посвећен изучавању дела Стојана Новаковића, а тиме и његов биограф. У књигама *Србија у међународним односима крајем 19. и почетком 20. века*, *Изазови српске спољне политице, Србија и балканско питање 1875–1914*, *Пућеви српске дипломатије. Оглед о спољној политици Србије у 19. и 20. веку*, *Пећроградске године Стојана Новаковића*, *Стојан Новаковић у служби националних и државних интереса*, преваходно је обрађена спољнополитичка активност Стојана Новаковића. У делу *Само својим љућем*, стручна интересовања проф. Војводића посвећена су друштвеном учинку Стојана Новаковића у скупштинском и јавном животу Србије од 1905. до 1915. године. У питању је време у коме су на спољнополитичком плану коначно обликовани ратни савези и коалиције, учестало избијале европске кризе, велике европске силе показивале повећани интерес за Балкан, равнотежа сила у Европи била поремећена, „сређено стање“ успостављено после Берлинског конгреса заменила „екстремна агресивност“, а на унутрашњем плану дошло до политичког (освајање слобода и развој демократског друштва), економског, дипломатског, војног, технолошко-комуникационог, културног, просветног успона Србије. Деценијска систематична посвећеност проф. Војводића изучавању историје српског народа и државе у другој половини 19. и првим деценијама 20. века, европског Југоистока, међусобних односа балканских држава, „источног питања“, османског и постосманског доба на Балкану, улоге великих европских сила на југоистоку Европе, омогућила је прецизно сагледавање више равни у којима се делатност Стојана Новаковића испољавала, пре свега политике, јавности, науке.



Књига професора Војводића намеће се стручној и читалачкој публици већ својим сложеним насловом у коме је садржана теза – кредо Новаковићевог бављења политиком („Само својим путем“) и тема којој је посвећено истраживање („Стојан Новаковић у скупштинском и јавном животу Србије 1905–1915“). О стручним интересовањима аутора речито говори композициони рељеф монографије који чине три целине насловљене: Искусством и знањем у скупштинским расправама (стр. 9–206), Обраћање српској јавности (стр. 207–250), О будућности српског народа: решавање српског или југословенског питања (стр. 251–270). Унутар њих материја је изложена путем петнаест потцелина. Вредан додатак књизи представљају Прилози унутар којих је дато дванаест Новаковићевих скупштинских иступања (стр. 271–332). На тај начин књига проф. Војводића најдиректније доприноси рационализацији погледа на последњу деценију живота Стојана Новаковића, највећим делом проживљену у земљи и посвећену партијском раду, политичком и парламентарном ангажману, научном прегнућу (пише осам књига и сериозних студија), активном укључивању у рад политичких и научних институција, промишљању прошлости, тренутка у коме живи, надоласке будућности, обликовању друштвене свести у Србији. А све то, како показује ово истраживање, не би било могуће без Новаковићевог: темељног разумевања простора (Балкан, Европа...); свестраног познавања прошлости и осећаја за историјски тренутак; поузданог знања о Србији, балканским државама и начинима функционисања великих европских сила; критичког сагледавања српског, балканског и европског друштва захваћеног динамичним променама, модернизацијом, динамиком капитализма и моћи која их „гура“ ка рату; велике обавештености о природи институција на Балкану (партија, војска, школа...). У наведеним закључцима садржано је дугогодишње истраживање и анализирање дела Стојана Новаковића, интелектуалца, писца, научника и ерудите, националног радника, партијског вође и политичара, министра и посланика, дискретног дипломате са огромним искуством, упорног и способног човека.

О каквој је књизи реч? У питању је слојевито научно дело које, поред сагледавања многостране личности Стојана Новаковића, исказане у сфери политичког и јавног живота Србије, свеобухватно презентује историјски контекст („оквир“) у коме он делује. У уводним деловима књиге веома језгровито је изложена политичка биографија Стојана Новаковића, презентована политичка историја Србије, приказан развој парламентаризма, проговорено о националној идеји и настојањима једног нараштаја да она буде остварена, сагледана српска спољна политика и дипломатска акција, објашњени модернизациони процеси, представљен положај Српства на просторима европске Турске и Хабзбуршке монархије. На тај начин аутор је одредио „полазну позицију“ са које се његово излагање „рачва“ у три доминантна правца и уобличије три тематска круга којима је посвећено истраживање.

Први од њих проговара о парламентарној историји Србије и свему оном што Стојан Новаковић „придодаје“ партијском, политичком и парламентарном животу у деценији омеђеној 1905. и 1915. годином. Проф. Војводић пише о улози Стојана Новаковића у организовању Напредне странке и њеном учешћу у партијском и парламентарном животу Србије. Пажњу посвећује „размимоилажењима“ на економском плану са Аустроугарском и покушајима Србије да се ослободи економске зависности. Занима се за стање српског народа у европској Турској. Истражује прилике које су наступиле после анексије Босне и Херцеговине и водиле дубокој кризи у односима Србије и Двојне монархије. Подробно сагледава фазе у обликовању политике Србије према балканским суседима и Турској. Одмерава значај стратешког положаја Србије и важности балканских комуникација за велике силе и балканске државе. Анализира процес измештања српског питања из оквира Турске (Први и Други балкански рат) и скреће пажњу на опасност „од освајача са севера“. Целовито сагледава положај Србије и њену политику у предвечерје новог европског сукоба (суседи, велике силе, нова савезништва, прошлост и будућност). Тих осам изузетно важних тема обрађено је унутар тринаест ужих целина, међусобно садржајно испреплетаних и сливених у историју Србије сагледану у балканском и европском контексту и „преломљену“ кроз парламентарни ангажман Стојана Новаковића. Истраживање показује у којој је мери Новаковићево огромно знање, богато искуство, мудрост, разумност, осећај за целину и детаљ, разумевање историјских процеса, труд, дипломатска тактичност, одсуство личне сујете и политичке таштине служило Србији.

Други тематски круг питања, посвећен обраћањима која је Стојан Новаковић чинио српској јавности, унеколико мења угао посматрања из кога проф. Војводић посматра С. Новаковића. О истим проблемима унутрашњег и спољнополитичког живота Србије сада не проговара Стојан Новаковић политичар, посланик, председник владе, већ Стојан Новаковић научник, ангажовани интелектуалац, политички мислилац. Закључци до којих је аутор досегао заснивају се на темељној анализи научних радова и текстова у штампи које је Новаковић објављивао тих година.

Трећи тематски круг књиге „Само својим путем“, иначе најмањи по обиму, посвећен је Новаковићевим промишљањима будућности српског народа, тј. решавању српског или југословенског питања на крају Великог рата. То је, поред прошлости и Новаковићеве садашњости, трећа темпорална димензија књиге проф. Војводића. Будућност, коју није дочекао, Стојан Новаковић је у својим радовима најавио и готово предвидео.

„Чврсто тло историје“ на коме почивају анализе и закључци проф. Војводића чини обимна архивска грађа, објављени извори, штампа и периодика, богата литература и посебно историјски радови, огледи, студије, филолошки прилози, текстови политичког садржаја, скупштински говори, расправе и ин-

терпелације, списи публицистичке природе чији је аутор био Стојан Новаковић.

Каква се убеђења и ставови налазе иза поруке „Само својим путем“ коју Стојан Новаковић оставља као аманет својим савременицима и будућим генерацијама? У питању је убеђење да ће српско друштво и појединац у на-долазећем 20. веку „имати онолико колико су спремни да уложе у своје образовање“. Из тих разлога Новаковић пледира да ратови које Срби буду водили у будућности не буду вођени „оружјем“, већ „правом и науком“, „књигом“. Он поручује да је свако игнорисање политике великих сила кобно за мале народе и државе. По његовом мишљењу држање „великих“ обавезује „мале“ да са пажњом прате сваки политички заокрет, иницијативу, реакцију, дипломатске сигнале, појаву нових идеја и тенденција, однос снага, немире и буне и прилагођавају се насталој ситуацији. Процена да Србија, у датим околностима, није у могућности да за свој народ изван граница учини више од благог дипломатског притиска на суседе и добије више од још скромнијег уступка, упућивала га је закључку да је неопходно у будућности економски ојачати, реформисати институције, модернизовати војску, изградити добру школу и систем образовања, успоставити стабилне односе са суседима, наћи поузданог савезника у кругу великих сила и тако сачекати своју будућност. Жеља да Србија уместо државе у којој је уочљиво „одсуство власти закона“ дефинитивно постане земља „уравнотежене владавине“ и схватања власти као „опште правде, истине, једнакости“, Новаковића није напуштала. Упозоравао је да по сваку цену треба сачувати економску самосталност и ослободити се наметнуте логике да Србија све што производи мора продати на аустроугарским пијацама и за све за чим има потребе мора купити у Аустроугарској. Такво понашање чинило је, по Новаковићевом мишљењу, и државну политику несамосталном, држећи је на „опасној клизавици“. Новаковић је саветовао да се и од најгрубљих насртаја треба бранити „лагано, тихо, смирено“, да утврђивање државне политике никада не треба препустити само влади једне странке, већ одлуке треба доносити у споразуму свих странака, до кога се долази разговором, а не простим гласањем. Био је мишљења да политика суревњивости спутава балканске народе да буду господари на свом простору, да „увлачи туђу интервенцију“ на Балкан, што дугорочно штети „потпуно самосталном развоју балканских народа“. Неспоразуми су се, по Новаковићу, могли превазићи „дубоком културом и узвишеним преговарањем“. „Европа нека чини што хоће, а ми свој пут преда се [...]“.

Историја се не понавља, али је понекад веома асоцијативна, зар не?!

